

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 48 Volume: 10 Issue: 48

Şubat 2017 February 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN ÂYETLER TEMELİNDE KADER VE KAZA MESELESİNİ İZAHİ REVEALING THE QUESTION OF FATE ON THE BASIS OF THE VERSES BY IMAM MÂTURÎDÎ

Hasan GÜMÜŞOĞLU*

Öz

İmam Mâtürîdî, Kader meselesini izah ederken daha çok âyetleri esas almanın yanında bazen hadislere de yer vermiş, ayrıca zaman zaman aklı deliller de getirerek, özellikle Mu'tezile'nin kader anlayışını sistemli bir şekilde tenkit etmiştir. Kader konusunu, Allah'ın ilim, irade, kudret ve tahlik (yaratma) sıfatları çerçevesinde açıklayan Mâtürîdî, Allah'ın bu sıfatlarının insanı cebir altında bırakmadığını ifade etmiştir.

Allah Teâlâ'nın ezeli ilmiyle insanların ileride yapacakları tercihleri önceden bilerek, onları takdir ettiğini ifade eden Mâtürîdî, insanların kaderleri konusunda bilgi sahibi olmamasından dolayı, "kaderin kendilerini zorladığını" iddia etmelerini geçerli olmadığını söyler. Daha çok âyetleri temel alarak, Kader'e inanılmasını zorunlu bir iman esası gören İmam Mâtürîdî, Allah'ın takdirinin, vahdâniyetinin, ulûhiyetinin ve hikmetinin icabı olduğunu belirtip, Hâlık olan Allah ile mahluk olan insan arasındaki farka dikkat çekerek, Allah'ın ilim ve kudret yanında insanın ilim ve gücünün yetersizliğine işaret eder.

Anahtar Kelimeler: Kader, Kaza, İtikad, Kulun Sorumluluğu.

Abstract

While describing the subject of destiny Imam Mâtürîdî mostly gave place to the verses in addition to sometimes take the hadiths, as a basis, and he especially systematically criticized Mu'tazilâh's fate perception by bringing in some mental proofs. Mâtürîdî who explained the subject of destiny in the frame of Allah's knowledge, will, power and attributes of creation stated that these characteristics of Allah does not leave man under compulsion.

Mâtürîdî who expressed that Almighty God evaluates people with his infinite knowledge of in advance knowing the preferences they will make in the future, did not accept the claims of the people regarding "fate forced themselves" as valid, because of their lack of knowledge of their fate. Imam Mâtürîdî who regarded that the belief in fate attributing on the verses compose of the fundamental of obligatory faith stated that the evaluation of Allah is necessity of his uniqueness, sanctity and wisdom, and he pointed to the inadequacy of man's knowledge and power in the face of Allah's knowledge and might by drawing attention to the difference between Allah, who is the Creator, and man.

Keywords: Fate, Destiny, Faith, Man's Responsibility.

Giriş

A) Kader ve Kaza'nın Manaları

"Kader", kelime olarak hüküm, takdir, kaza, tâkat, kuvvet, güç yetirme, bir şeyi gerçek sıfatlarıyla vasfetme, yaratma, bir şeyin son bulduğu sınır, gibi manalara gelmektedir.¹ Aynı kelimenin ism-i fâili olan "Kâdir" ve mübalağa ism-i fâili olan "Kâdir"; hikmetine uygun olarak bir şeyi noksan ve fazlası olmadan yapma manasında sadece Allah Teâlâ için kullanılmış ve "Muhakkak Allah her şeye kadirdir"² âyetinin bu manada olduğu belirtilmiştir.³ Ayrıca "Biz her şeyi bir kaderle yarattık"⁴ âyetine atıfta bulunularak, "Kader" in "Allah Teâlâ'nın mahlûkatı, yaratmadan önce ezeli ilmine muvafık olarak her şeyi takdir etmesi" manasına geldiği ifade edilmiştir.⁵

Kaza kelimesi ise hüküm, yaratma, emir, bir işi kesin olarak ayırma, bildirme, ölüm, edâ vb. manalara geldiği gibi, kader kelimesinin ihtiva ettiği bazı manalarda da kullanılmıştır.⁶ Mâtürîdî ve Eş'arî âlimler, kader ve kaza kelimelerinin öncelikle hangi manayı ifade ettiği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Ebu'l-Muîn en-Nesefî (508/1115), "tâat ve ma'siyetin hepsinin Allah'ın kazasıyla olmasıyla kastedilen şey,

* Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, hasgumus@hotmail.com

¹ Firûzâbâdî, Ebû't-Tâhir (1305). *Kâmûs Tercemesi*, trc. Âsım Efendi, İstanbul: Bahriye Matbaası, II, 619; Zebîdî, Muhammed Murtaşâ (1965). *Tâcû'l-arûs min cevâhir'il-Kâmûs*, nşr. Abdüsettar Ahmed Ferrâc, Kuveyt: Matbatü Hükümeti'l-Kuveyt, XIII, 370; Şemseddin Sâmî (1317). *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet: İkdâm Matbaası, II, 1056.

² Bakara, 2/20

³ el-İsfehânî, Râğıb (2009). *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, nşr. Saffân Adnân Dâvûdî, Beyrut: ed-Dârü's-Şâmiyye, s. 658; Zebîdî, *Tâcû'l-arûs*, XIII, 379-80

⁴ Kamer, 53/ 49

⁵ Nesefî, Ebû Mutî' Mekhûl b. el-Fazl (1980). *er-Red alâ ehli'l-bida ve'l-ehvâ*, nşr. Marie Bernard, Kahire: s. 64; el-Firyâbî, Ebû Bekr Cafer b. Muhammed b. Yûsuf (1997). *Kitâbü'l-Kader*, nşr. Abdullah b. Hamd el-Mensûr, Riyad: Usûlü's-selef, s. 227; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin (1425). *Kitâbü'l-Kazâ ve'l-kader*, nşr. Salâhüddin b. Abbâs Şükür, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, s. 177; Nesefî, Ebû'l-Muîn Meymun b. Muhammed (1993). *Tebşiratu'l-edille fi usûli'd-dîn*, nşr. Claude Salâme, Dımaşk: el-Ciffân ve'l-Câbi, II, 716.

⁶ İsfehânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, s. 674-6; Firûzâbâdî, *el-Okyânus*, IV, 1135.

Allah'ın yaratması"⁷ diyerek; "kazayı", yaratılan yani meydana gelmiş şeyler için kullanırken Seyyid Şerif Cürçânî (816/1423), kazayı, mevcudatın hepsinin Levh-ı Mahfuz'da bulunması olduğu söyleyip, kaderi mümkinâtın vücud bulması olarak açıklamıştır.⁸ Bununla birlikte bu ihtilafın meselenin esasına taalluk etmediğini söylemek gerekir.

Ebû Bekir el-Bâkillânî (403/1013), kader ve kaza kelimelerinin hem farklı hem de aynı manalara geldiğine dikkat çekmiştir.⁹ O, kaza kelimesinin Kur'an-ı kerim'de farklı manalarda kullanıldığına işaret ettikten sonra, kader ve kaza arasında net bir ayırım yapmadan, mutlak manada Allah'ın kader ve kazasına rıza gösterilmesinin önemini açıklamıştır.¹⁰

Kader, mastar sikasında olmakla birlikte genel olarak, meful yani "mukadder" manasında kullanılmıştır.¹¹ "Takdir", her mahlûkun güzel, çirkin, fayda, zarar veya başka vasıflarıyla tahdit ve tayini manasına geldiğinden¹² Allah'ın takdiri, bir şeyi hikmeti iktizasınca hususî bir vecih ve miktarda yaratmak, olarak ifade edilmiştir.¹³ Dolayısıyla Kader, Allah Teâlâ tarafından her bir mahlukun, husun (güzel) ve kubha (çirkinlik), fayda ve zara dair kendinde ne bulunacaksa, zaman ve mekandan neyi hâvi olacaksa, sevap veya ıkap(ceza)dan üzerine ne terettüp edecekse, öylece tahdit ve tayin edilmesi, şeklinde açıklanmıştır.¹⁴ Ayrıca Kader'in, Allah Teâlâ'nın ezelden ebede kadar yaratacağı kâinât ve mevcûdâtı, vuku bulmadan önce ileride olacağı üzere Levh-i Mahfûz'da, yazması manasını da ihtiva ettiği belirtilmiştir.¹⁵

Kader Türkçede, takdir-i İlâhî ve mukadderât; Cenâb-ı Hakk'ın her şey hakkındaki ezeli hükmü ve kararı ile ilm-i ezelisinde sabit bulunan, mahlukâtın hepsinin cereyan eden suret ve halleri, manasında kullanılmıştır.¹⁶ Dilimizde Kader'in karşılığı olarak "Alinyazısı" tabiri de kullanılmakta olup, bu mevzudaki hadis-i şerifin, böyle bir ifadenin oluşmasına kaynaklık ettiği söylenmiştir. Söz konusu hadiste: "Sizden her birinizin hilkatı, ana rahminde nutfe olarak kırk gün derlenir, toplanır. Sonra tıpkı öyle (kırk gün) alaka olur, sonra tıpkı öyle mudğa olur. Ondan sonra bir melek gönderilir, ona ruh nefheder ve dört kelimeyi, yani rızkını, ecelini, amelini ve şakî mi yoksa saîd mi olacağını yazması (meleğe) emrolunur¹⁷ buyrulmuştur. Bu hadisten hareketle meleklere yazmasının nûrânî olduğuna ve beşerin onu okumasının mümkün olmadığına dikkat çekilmekle birlikte, bu yazının "alın üzerine" yazıldığı ifade edilmiştir.¹⁸

B) Selef Devrinde Kader Meselesi

Resûlullah (s.a.v.), bazı sahâbîlerin kader konusunu tartışıklarına şahit olunca üzüntüsünden yüzü kızarmış ve "Bununla mı emir olundunuz veya bunun için mi yaratıldınız?" diyerek, kader konusunun tartışılmasını doğru bulmamış ve "sizden önceki topluluklar bundan dolayı helak oldu"¹⁹ buyurarak, meselenin münakaşa konusu yapılmasından memnun olmamıştır. Ayrıca müşriklerin Kader meselesini Peygamberimizle (s.a.v.) tartışıkları bilinmektedir.²⁰ Nitekim müşriklerin Kader meselesinde Hz. Muhammed'e (s.a.v.) muhalefet etmeleri veya Necran oğullarının "Rızık ve ecel Allah'ın takdiriyedir, ancak kulların amelleri Allah'ın takdiri ile değildir" demeleri üzerine "Biz her şeyi bir kaderle yarattık"²¹ âyetinin nazil olduğu belirtilmiştir.²²

Sahabe devrinde, Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde b. Cerrah (r.a.) arasında Kader mevzuunda geçen konuşma o devride meselesinin nasıl anlaşıldığı konusunda bize fikir vermektedir. Şam'a yaklaştığı zaman orada veba hastalığının bulunduğunu öğrenen Hz. Ömer, geri dönülmesini emredince Ebû Ubeyde: Ey Ömer Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun? deyince Hz. Ömer; "Evet Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçırıyoruz. Ne dersin senin develerin olsa da iki tarafı olan bir vadiye inseler, bir taraf verimli,

⁷ Neseî, *Tebsîratu'l-edille fi usûli'd-dîn*, II, 716.

⁸ Cürçânî, Seyyid Şerif (1938). *et-Ta'rifât*, Kahire: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî, s. 152.

⁹ Bâkillânî, Kâdı Ebû Bekir Muhammed b. et-Tayyib (1987). *et-Temhîd*, nşr. İmâdüddîn Amed Haydar, Beyrut: Müessesetü'l-kütübü's-sekâfiyye, s. 365-9.

¹⁰ Bâkillânî, Kâdı Ebû Bekir Muhammed b. et-Tayyib (1993). *el-İnsâf fi mâ yecibü i'tikâduhu ve lâ yecüzü'l-cehl bihi*, nşr. M. Zahid el-Kevserî, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-türâs, s. 160.

¹¹ Seyyid Bey (1333). *Medhal*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, II, 20.

¹² Cürçânî, *Ta'rifât*, s. 57.

¹³ İsfehânî, *Müfredâtü'l-İlâhî'l-Kur'ân*, s. 658; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XIII, 379-80.

¹⁴ Sîrrî-i Giridî (Sırrı Paşa) (1292). *Şerh-i Akâid Tercümesi*, Rusçuk: II, 190.

¹⁵ Fîrûzâbâdî, *Okyanus*, II, 619.

¹⁶ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, I, 424, II, 1057.

¹⁷ Buhârî, "Kader", 1; Müslim, "Kader" 1; el-Firyâbî, *Kitâbü'l-Kader*, s. 100.

¹⁸ Bursevî, İsmail Hakkı (1317). *Hadîs-i erbâin Tercümesi ve Şerhi*, Dersaadet: Mahmûd Bey Matbaası, s. 59-60.

¹⁹ Tirmizî, "Kader", 1; İbn Mâce, "Mukaddime", 10.

²⁰ Müslim, "Kader", 4; Tirmizî, "Kader", 19; İbn Mâce, "Mukaddime", 10

²¹ Kamer, 53/ 49

²² Neseî, Ebû Mut'â, *er-Red alâ ehli'l-bida ve'l-ehlâ*, s. 65; Firyâbî, *Kitâbü'l-Kader*, s.168, 170; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin (2000). *Su'abü'l-İmân*, nşr. Ebû Hâcîr Muhammed b. Saîd, Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, I, 204; Nisâbü'rî, Nizâmeddîn Hasen b. Muhammed (1996). *Garâibü'l-Kur'ân ve reğâibü'l-fürkân*, nşr. Zekerîye Umeyrât, Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, V, 222; el-İsferâyîni, Ebu'l-Muzaffer (1983). *et-Tebîr fi'd-dîn*, nşr. Kemal Yûsuf el-Hût, Beyrut: Âlemü'l-kütüb, s. 92-3.

diğer taraf çorak olsa, verimli yerde otlatsan, Allah'ın kaderiyle otlatmış, çorak yerde otlatsan yine Allah'ın kaderiyle otlatmış olmaz mısın?" demiştir.²³

"Kader meselesi", sahabe devrinden sonra da Müslümanların alakası çeken önemli konulardan biri olmuştur. Konu etrafında yoğun tartışmaların olduğu bir devirde yaşayan İmâm-ı Âzam (80/150), "Her şeyi takdir eden ve hükmünü (kaza) veren Allah'tır. O'nun dilemesi, ilmi, kazası, takdiri ve Levh-i Mahfuz'daki yazısı olmadan, dünya ve ahrette hiçbir şey vuku bulmaz"²⁴ diyerek, âdeti kader inancıyla Allah'ın irade ve kudreti arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir.²⁵ O, "Tevhid'in aslı ve sahih bir itikadın gerçekleşmesi için: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilişe, hayır ve şerri ile kaderin Allah Teâlâ'dan olduğuna, hesaba, mizana, cennet ve cehenneme iman ettim ve bunların hepsi hak, demen icap eder"²⁶ diyerek Kader'e inanılmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir.

Kader mevzuunda derinliğine tartışmayı doğru bulmayan Ebû Ca'fer et-Tahâvî (321/933) ise şöyle demiştir:

"Kaderin aslı, mahlûkât hakkında Allah Teâlâ'nın bir sırrı olmasıdır. Ona ne mukarreb bir melek, ne mürsel bir peygamber muttali olmuştur. Bu hususta derinliğe dalmak, ilahi yardımdan uzak kalmaya götüren bir sebep, mahrumiyete ulaştıran bir merdiven, tuğyana götüren bir basamaktır. Bu sebeple bu hususta; kıyas, düşünce ve vesveselerden son derece kaçın."²⁷

Sahih hadislerde belirtildiği şekilde²⁸ Asr-ı saâdet'ten itibaren Müslümanlar "Kader" meselesini itikâdi bir mevzu olarak kabul eder, ona iman edilmesini zorunlu görmüşlerdir. Daha sonraları bu konuda farklı görüşler ileri sürenler de çıkmış olsa da Kader'e imanın dinen katî deliller sabit olduğu ve Kaderiyye (Mu'tezile)'nin ortaya çıkışına kadar sahabe ve tâbiinden olan selefin bu itikad üzere olduğu ifade edilmiştir.²⁹

"Kullar, fiillerini yapmaya icbar edilmiş midir? diye bir soruyla muhatap olan Ca'fer-i Sâdık (r.a.) (148/765) ise: "Allah kulunu günah işlemeye zorlayıp, sonra da o günah sebebiyle kulununa azap etmek gibi bir zulümden münezzehtir" cevabını vermiştir. Ona, "Peki, kulların işi tamamen kendilerine mi terk edilmiştir (tevfiz)?" diye sorulunca da, "Allah, kendi mülkünde istemediği bir şeye müsaade etmekten yücedir" demiştir. Muhatabı "Bu nasıl olur?" deyince Cafer-i Sâdık: "İkisinin arasında bir şey, ne cebir ne de tevfiz" cevabını vermiştir.³⁰

Kader konusundaki tartışmalar çerçevesinde Cebriye, kulun fiilinde insanın iradesini tamamen inkar eden, Kaderiyye (Mu'tezile) ise kulların fiillerinde Allah'ın takdir ve iradesini kabul etmeyen görüşü savunmuştur. Bunların arasında orta bir yol takip eden Ehl-i sünnet, hem Allah'ın takdirini, ilmini ve iradesini kabul ederek, O'nun Vahdâniyyet ve Ulûhiyyetine halel getirmeyecek şekilde Kader'i bir iman esası olarak görmüş, hem de kulun mükellefiyetini ve sorumluluğunu dikkat çekerek, onun fiillerinde iradesinin, tercihinin ve kesbinin olduğunu belirtmiştir.

Cebriyye'nin görüşünü temellendiren ilk kişilerden kabul edilen Ca'd b. Dirhem (124/742) ve Cehm b. Safvân (128/746) insanın cebir altında olduğunu söylemişlerdir.³¹ Cehm, gerçekte Allah'tan başka bir fâil olmadığını, fiilin insana nispet edilmesinin mecâzî olduğunu belirtmiş ve insanın icbar ve ıztırar altında olduğunu belirterek, insanın amellerini ağacın yapraklarının hareketine ve değirmenin dönmesine benzetmiştir.³²

Mu'tezile'nin çoğunluğu ise kulun kendi yaptığı işlerinde yaratıcı olduğunu dolayısıyla kulun fiillerinin Allah tarafından yaratılmadığını³³ söyleyerek, Allah'tan başka yaratıcıların varlığını kabul etmiştir.³⁴ Mu'tezile'nin liderlerinden olan Kâdî Abdülcebâr (415/1024), kulun fiillerinin bir kısmının

²³ Buhârî, "Tıb", 30; Müslim, "Selâm" 26.

²⁴ İmâm-ı Âzam (1992). *el-Fıkhü'l-ekber*, nşr. Mustafa Öz, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, s. 72.

²⁵ Beyâzîzâde, Kemâleddîn Ahmed (1949). *İşârâtü'l-merâm min ibârâtü'l-İmâm*, nşr. Yûsuf Abdürrezzâk, Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî, s. 62, 266-7.

²⁶ İmâm-ı Âzam, *el-Fıkhü'l-ekber*, s. 1.

²⁷ et-Tahâvî, Ebû Ca'fer (1995). *el-Akâidetü't-Tahâviyye*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, s. 17.

²⁸ Buhârî, "Kader", 1; Müslim, "İmân", 1; Tirmizî, "İmân", 4; Ebû Davud, "Sünnet", 16; İbn Mâce, "Mukaddime", 9.

²⁹ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri (1929). *Sahîhi Müslim bi şerhi Nevevî*, Kahire: el-Matbatü'l-Misriyye bi'l-Ezher, I, 153-4; el-Lekânî, Burhânüddin İbrâhîm (2009). *Hidâyetü'l-mürîd li-Cehereti't-tevhîd*, nşr. Mervân Hüseyin el-Bicâvî, Kahire: Dâru'l-basâir, I, 632.

³⁰ Batalyevsî, İbnü's-Sid Ebû Muhammed Abdullah (1987). *el-İnsâf fi't-tenbîh ale'l-meâni ve'l-esbâb*, nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Dimaşk: Dâru'l-fikr, s.133.

³¹ Malâtî, Ebû'l-Heseyn Muhammed b. Ahmed (1993). *et-Tenbîh ve'r-red alâ Ehli'l-ehvâ ve'l-bida*, nşr. M. Zahid el- Kevseri, Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-türâs, 96-99; Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm (1993). *el-Milel ve'n-nihal*, nşr. Abdülemîr Ali Mehnâ-Ali Hasan Fâ'ur, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, I, 98.

³² Eş'arî, Ebû'l-Hasen (1990). *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, I, 338; Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâhîr b. Tahir et-Temimî (1990). *el-Fark beyne'l-fırak*, Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, s. 211.

³³ Kâdî Abdülcebâr, Ebû'l-Hasen (2001). *Şerhu'l Usûl-i hamse*, Beyrut: Dâru İhyâü't-türâsî'l-Arabî, s. 217, 226.

³⁴ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, I, 271; Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l Usûl-i hamse*, s. 226, vd.; İbnü'l-Mürtaza, Ahmed b. Yahya (1961). *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, Beyrut: el-Matbaatü'l-Katolikiyye, s. 8.

zulüm, küfür ve isyan gibi kötü şeyler olduğunu, bu fiillerin Allah tarafından yaratılması durumunda sorumluluğun Allah'a aitmiş gibi bir mananın çıkacağını iddia ederek, kulların fiillerini, kendilerinin yarattığını söylemiştir.³⁵ Ebu'l-Hasen el-Eş'ârî (324/936) ise, Mu'tezile'nin kulların fiillerinden hiçbir şeyi Allah yaratmadığı konusunda icma ettiğini belirtmiştir.³⁶

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu ilgili âyetleri³⁷ ve sahih hadisleri³⁸, esas alarak, kaderin, iman esaslarından olduğunda icmâ etmişlerdir.³⁹ Bununla birlikte tarihte ve günümüzde Kader'in iman esası olduğuna itiraz edenler devamlı olmuştur.⁴⁰

İMAM MÂTÜRİDÎ'NİN KADER VE KAZÂ MESELESİNİ İZAHİ

A) Kader ve Kazâ'nın Manası

Kader kelimesinin öncelikle iki manada kullanıldığını dikkat çeken Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî (333/944), birinci olarak Kaderi, "bir şeyin oluşumu itibariyle sahip olduğu değer ve hüküm ile bir şeyin hayır veya şerden, hüsün veya kubuhtan, hikmet veya sefehten taşıdığı hükmü belirleyerek, yaratmak" şeklinde açıklamıştır.⁴¹ İmam Mâtürîdî, "Biz her şeyi bir kader ile yarattık"⁴² âyetinin bu manaya delalet ettiğini ifade etmiş⁴³ ve "Allah her şey için bir kader kılmıştır"⁴⁴ âyetini de "Allah Teâlâ'nın hikmetinin gereği kıyamete kadar olacak her şey için husun ve kubuh açısından hükmünü koyması olarak açıklamıştır. Mâtürîdî, insanın fiillerinin hangi mekan ve zamanda olacağına dair bilgisinin yetersiz olmasına dikkat çekmiş ve kulun fiilinin meydana geleceği zaman ve mekanı takdir edenin, her şeyin ilmüne sahip olan Allah Teâlâ olduğunu belirtip, yeri ve zamanı gelince kulun fiilinin Allah'ın takdir ettiği şekilde ortaya çıktığını ifade etmiştir.⁴⁵

Mâtürîdî, kader kelimesinin ikinci olarak, her şeyin meydana geleceği zaman ve mekanı, hak ve batıl, günah ve sevap olma vasıflarıyla belirlemek manasına geldiğini belirtmiştir. Mâtürîdî, Cibril hadisinde "hayrı ve şerriyle kader Allah'tandır"⁴⁶ buyrulularak iman esasları arasında zikredilen kaderin, bu manalarla alakalı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷ Ebu'l-Muîn en-Nesefî ve Nureddîn es-Sâbûnî (580/1184) gibi Mâtürîdî mezhebinin önemli âlimleri, kader meselesini açıklarken İmam Mâtürîdî'nin bu açıklamalarını esas almışlardır.⁴⁸

Mâtürîdî, kader kelimesinin söz konusu iki mananın dışında âyetlerde başka manalarda da kullanıldığına dikkat çeker. O, "Biz gökten yağmuru bir kader ile indirdik" âyetini açıklarken, buradaki kaderin Allah katından olan bir ilim, hâcet ve kifâyet için vaki olan şey, önce ve sonra, fazla ve noksan olmayan, miktarı malum manasına gelmediğini söyler.⁴⁹

İmam Mâtürîdî, "Kazâ" kelimesinin lügat olarak, bir şeye hükmetmek, bir şeyin layık olduğu ve hak ettiği sıfatı konusunda kesin karar vermek gibi manalarının bulunduğunu belirterek, bu manaların esas itibariyle bir şeyi yaratma manası ekseninde olduğunu ifade eder. Çünkü bir şeyi yaratanın ilim ve hikmet sahibi olması yani her şeyde hakikate isabet etmesi ve her şeyi layık olduğu yere koyması gerekir. Nitekim âyette "Allah onları yedi gök olarak yarattı (kazâhünne)"⁵⁰ buyrulularak, Allah'ın onları yarattığı ve hükmettiği beyan edilmiştir. Bu çerçevede her hakkı, sahibine verdiği ve hak olanı açıkladığı için âlime "kâdî" denilmiştir. Mâtürîdî, bu manalar istikametinde kazâ kelimesin şu manayı ihtiva etmesinin mümkün olduğunu söyler:

³⁵ Kâdî Abdulcabbâr, *Şerhu'l Usûl-i hamse*, s. 231; Eş'ârî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, I, 298.

³⁶ Eş'ârî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, I, 298.

³⁷ Hicr 15/21; Furkân 25/2; Kamer 54/49; Hadid 57/22; Mürselât 77/21, 22,23.

³⁸ Buhârî, "İmân"36; Müslim, "İmân"1; Ebû Dâvûd, "Sünnet"1; İbn Mace, "Mukaddime"9; Tirmizî, "İmân"4, "Kader"10; Nesâî, "İmân"6.

³⁹ İmam-ı Âzam, *el-Fikhu'l-Ekber*, s. 70; a.mlf. (1992). *el-Fikhu'l-ebsat*, nşr. Mustafa Öz, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, s. 45; Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed (ts.). *Kitâbü't-Tevhîd*, nşr. Fethullâh Huleyf, İskenderiye: Dâru'l-meârifî'l-Misriyye, s. 304 vd; Eş'ârî, Ebu'l-Hasen (1994). *el-İbâne an usûli'd-diyâne*, nşr. Abbas Sabbağ, Beyrut: Dâru'n-nefâis, s. 151 vd; Bakillânî, *et-Temhîd*, s. 367 vd; Nesefî, *Tebsiratu'l-edille*, II, 715; Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâhir (1981). *Usûlü'd-dîn*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, s. 249.

⁴⁰ Bilgi için bkz: Metin Özdemir, "Problematic Boyutlarıyla Kader Mes'elesi", *İnsanın İradesi ve Kudret-i İlahiyye Bağlamında Kader Meselesi* Tartışmalı İlmi Toplantı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, s. 44.

⁴¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 307.

⁴² Kamer, 54/49

⁴³ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed (2004). *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, nşr. Fatma Yusuf el-Hiyamî, Beyrut: Müessesetü'r-risâle nâşirün, V, 629.

⁴⁴ Talak, 65/3

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, V, 160.

⁴⁶ Müslim, "İmân"1; Ebû Dâvûd, "Sünnet"17; İbn Mace, "Mukaddime"9; Tirmizî, "İmân"4.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 307.

⁴⁸ Nesefî, *Tebsiratu'l-edille*, II, 716; es-Sâbûnî, Nureddîn (1969). *el-Bidâye mine'l-Kifâye fi'l-hidâye fi usûli'd-dîn*, nşr. Fethullâh Huleyf, İskenderiyye: Dâru'l-meârif bi Mısır, s. 135.

⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, III, 398.

⁵⁰ Secde, 41/12.

“Allah, falan kimsenin şu vakitte şöyle yapacağına hükmetmiştir, o iş Allah’ın ilmiyle hükmettiği şekilde tahakkuk eder. (Bu durumda Allah, olacağını önceden bildiği bir şey konusunda hüküm vermiştir.) Ayrıca Allah, o fiili yapanın zem veya medih, sevap veya ceza almaya müstahak olduğuna da hükmetmiştir.⁵¹

İmam Mâtürîdî’nin, yukarıdaki açıklamalarında açıkça ifade etmese de aslında onun kazayı, kader ile aynı manaya gelecek şekilde kullanarak, Allah Teâlâ’nın ileride olacak şeyleri ilmi ezeliyle önceden bildiği, neyin hayır veya şer, yani kulun hangi fiiliyle ceza veya mükâfata müstahak olacağına hükmettiğine işaret ettiği söylenebilir.

“Kazâ” kelimesinin “bildirdi” ve “haber verdi” manasında da kullanıldığını belirten Mâtürîdî, “Benî İsrâile haber verdik”⁵² ayetini buna misal verir. O, “Rabbimiz ancak kendisine ibadet etmenizi emretti”⁵³ âyinde ise “kazâ” lafzını “emretti” manasında kullanır.⁵⁴

Kazâ kelimesinin âyetlerde daha başka manalara geldiğini de belirten Mâtürîdî, (لما الامر قضى)⁵⁵ âyetinin “Ne zaman ki, iş bitirildi, hesaptan fariğ olundu” manasına geldiğini belirtir.⁵⁶ Bunla birlikte Mâtürîdî, meşguliyet veya bir işten fariğ olmanın Allah’a nispet edilmesi caiz olmadığına dikkat çeker.⁵⁷

İmam Mâtürîdî, Mu’tezile’nin “Allah ve Rasûlü bir iş hakkında hüküm (kazâ) verdiği zaman, hiçbir mümin erkek ve kadın için kendi işlerinde muhayyerlik yoktur”⁵⁸ âyetini delil getirerek, “küfrün Allah tarafından takdir (kaza) edilmediğini” söylediğine dikkat çeker. O, bu görüşün doğru olmadığını belirtir ve buradaki kazâ lafzının “yaratmak ve takdir etmek” değil de emretmek ve hükmetmek manasına geldiğini belirtir. Bu takdirde mananın “Allah ve Rasûlü, bir meseleyi emrettiğinde veya bir mesele hakkında hüküm verdiğinde hiç kimse için muhayyerlik yoktur” şeklinde olacağını ifade eder. Buradaki kazâ’nın Mu’tezile’nin anladığı manada olmadığını ifade eden Mâtürîdî, buna delil olarak da Resûlullah’ın (s.a.v.) yaratmak ve takdir etme manasında bir kazâ salâhiyetinin olmamasını gösterir ve Mu’tezile’nin bunu anlamaktan âciz olduğu söyleyerek, küfrün kulun fiili olduğunu belirtir.⁵⁹ Mâtürîdî’nin buna benzer başka açıklamaları da dikkate alınarak, onun Mu’tezile’nin görüşleri karşısında çok etkin ve başarılı bir tavır ortaya koyduğu söylenebilir.⁶⁰

B) Kader ve Levh-i Mahfûz

İmam Mâtürîdî, kader ve kaza kelimelerinin dışında “ketebe” ve “kitâb” kelimelerinin de bazı âyetlerde kader meselesiyle alakalı olarak zikredildiğini belirtir. O, “De ki, bize ancak Allah’ın bizim için yazdığı şeylere isabet eder. O, bizim Mevlamızdır”⁶¹ âyetinin, bazıları tarafından “bize ancak Allah’ın takdir (kaza ettiği) şeyler isabet eder” şeklinde tefsir edildiğini belirtir ve “Allah, bizim Rabbimiz, biz O’nun kuluyuz. O bizim için hayır ve şerden ne dilerse yazar” diyerek, hayır ve şerri takdir edenin Allah Teâlâ olduğuna dikkat çeker.⁶² Mâtürîdî, hayır ve şerri takdir edenin Allah olduğunu belirlemekle birlikte, Allah Teâlâ’ya layık olmayan sıfat ve fiillerden O’nu tenzih etmek için, şerrin, kula nispetle olduğunu ve şerri takdir etmenin şer olmadığını açıkça ifade eder.⁶³

Mâtürîdî ayrıca “Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, kitapta (Levh-i Mahfûz’da) yazılmış olmasın. Şüphesiz bu Allah’a çok koyulardır”⁶⁴ âyetini de bu konuda delil getirir. Mâtürîdî, bu âyetin tefsirinde şöyle der:

“Muhakkak ki, bir şeyi olmadan ve yaratılmadan önce yazmak, olmadan önce bilmek Allah’a çok kolaydır. Allah Teâlâ, eşyanın olacağı vakitleri ezelde bildiğini haber veriyor. O’na hiçbir şey zor gelmez. Bir şey olmadan ve ortaya çıkmadan önce bilmek mahlûkâta zor geldiği halde, Allah için hiç bir zorluk söz konusu olmaz.”⁶⁵

⁵¹Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhid*, s. 306.

⁵² İsrâ, 17/4.

⁵³ İsrâ, 17/23.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhid*, s. 306; *Te’vîlât*, II, 96.

⁵⁵ İbrahim, 14/22

⁵⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, III, 19-20.

⁵⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhid*, s. 306.

⁵⁸ Ahzâb, 33/36

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, IV, 119; *Kitâbü’t-Tevhid*, s. 307-8.

⁶⁰ Metin Özdemir, “Mâtürîdî’nin Mu’tezile Akılcılığına Yöneltilen Eleştirilerin Epistemolojik Temelleri”, *Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik* Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı 22-24 Mayıs 2009 İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012, s. 229.

⁶¹ Tevbe, 9/51

⁶² Mâtürîdî, *Te’vîlât*, III, 386.

⁶³ Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhid*, s. 311.

⁶⁴ Hadid, 22

⁶⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, V, 51.

“Bu Kitab’da yazılmıştır”⁶⁶ âyetindeki “Kitap” kelimesinin öncelikle Levh-ı Mahfûz manasına geldiğini⁶⁷ ifade eden İmam Mâtürîdî’nin, Allah Teâlâ’nın Levh-ı Mahfûz’da yazması, takdir ve hükmetmesiyle ilmi arasındaki münasebet konusunda esas aldığı bir başka âyet ise şöyledir:

“Gaybın anahtarları yalnızca Allah’ın katındadır. Onları sadece O bilir. O, karada ve denizde olanları da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki, onu O bilmesin. Ne yerin karanlıklarında bir tane, ne kuru ve de yaş, hiçbir şey yoktur ki, her şeyi açıklayan Kitap’da (Levh-i Mahfûz’da) bulunmasın.”⁶⁸

İnsanların amelleri ve maksatları dahil hiç bir şeyin Allah Teâlâ’ya gizli kalmadığına işaret eden Mâtürîdî, bir zorlanma ve sıkıntı olmadan her şeyin en mükemmel şekilde idare edilmesinin (tedbîr), her şeyin önceden Allah tarafından bildiğine delâlet ettiğini belirtir. O, bu âyetteki Kitab’ın takdir ve hüküm manasına hamledilmekle birlikte Levh-ı Mahfûz manasında da kullanıldığına da dikkat çekerek, Hasan-ı Basrî’nin “Allah Teâlâ, her Kadir gecesinde bir kitap çıkarıp, meleklerle verir. O kitapta sene içerisinde olacak olanların hepsi yazılı bulunur” dediğini aktarır.⁶⁹

C) Kader’e İman

Kader’e imanı zorunlu gören İmam Mâtürîdî, Kader’i inkar eden Mu’tezile’yi âyetlerin yalanladığına işaret ederek, “Bilmez misin ki, şüphesiz Allah, gökte ve yerde ne varsa hepsini bilir. Kuşkusuz bunların hepsi kitapta (Levh-i Mahfûz’da) mevcuttur. Muhakkak bu Allah’a göre çok kolaydır”⁷⁰ âyetinin buna delâlet ettiğini açıklar. Mâtürîdî, hadis-i şeriflerin de aynı şekilde bu gerçeği beyan ettiğine dikkat çeker ve “Ümmetimden âhir zamanda kaderi yalanlayan insanlar olacak. Onları reddetmeniz için bu âyeti okumanız kâfi gelecektir”⁷¹ hadisini zikreder.⁷²

Mâtürîdî, “Onlara bir iyilik gelirse “bu Allah’tandır” derler. Onlara bir kötülük gelirse “bu sendendir” derler. (Ey Muhammed) deki; hepsi Allah’ın katındandır”⁷³ âyetini esas alarak, her şeyin kazası ve takdiriyle olduğunu belirtir. Bununla birlikte o, “Size ulaşan her nimet Allah’tandır” âyetini zikrederek, nimetlerin Allahın bir lutfu olduğunu, “Başınıza gelen her musibet kendi ellerinizle kazandıklarınız sebebiyledir”⁷⁴ âyetini zikrederek de bazı musibetlerin insanların işledikleri günahlarının bir karşılığı olduğunu ifade eder.⁷⁵

Mâtürîdî, “Allah’ın izni olmadıkça hiçbir musibet isabet etmez. Kim Allah’a iman ederse Allah, onun kalbini hidayete ulaştırır. Allah her şeyi hakkıyla bilendir”⁷⁶ âyetini açıklarken de “Allah’ın izni ile” ifadesine Allahın ilmi ve meşîeti (dilemesi) manasının verildiğine dikkat çekip, Allah’ın herkesten olacağını bildiği şeyleri murat ettiğini belirtir. O, âyetin sonunda bulunan “Allah her şeyi hakkıyla bilendir” beyanından hareketle Allah’ın ilmi ile takdiri arasındaki ilişkiye işaret eder ve Mu’tezile’nin pek çok şeyi Allah’ın takdirinin dışında tutarak, âdeta Allah’ın kudret sıfatında başkalarını O’na ortak ettiğini belirtir. Mâtürîdî, Mu’tezile’nin dediği gibi Allah’ın bazı şeyleri takdir ettiğini, bazı şeyleri ise Allah’ın takdir etmeyip kulun takdir ettiğini söylemenin Hâlık olan Allah ile mahlûk olan kulu aynı seviye getirmek olduğunu açıklar.⁷⁷ Halbuki bazı işlerin kulların iradesinin dışında geliştiği, hatta elem, sıkıntı ve kötülükler gibi bazı fiillerin insanlar istemedikleri halde meydana geldiği herkesin malumudur.⁷⁸

D) Kulun Fiilleri Temelinde Kader

Mâtürîdî, kulun fiillerini Kazâ ve Kader’in zorlaması altında yapıp yapmadığı sorusuna cevap arar ve Allah’ın takdirinin kulu bir şeyi yapmaya zorlamadığını ifade ederek, kulun sorumluluktan kurtulmak için kader ile ihticâc (istidlal) etmesinin mümkün olmadığını belirtir. “Kazâ ve kader insanları bir şey yapmaktan men etmediği gibi onları bir şeyi yapmaya da zorlamaz” diyen Mâtürîdî, Allah Teâlâ’nın kulların yapacağı ve tercih edeceği şey hususunda ilim sahibi olduğu için takdirini ilmi iktizasınca yaptığını belirterek, konunun Allah’ın ilim sıfatıyla alakasına ve önemine dikkat çeker. O, olmuş ve olacak her şeyin Allah’ın ilmi dahilinde meydana geldiğini söyleyip, insanın bildiğinin dışında amel etmeye

⁶⁶ İsrâ, 17/58; Ahzâb, 33/6.

⁶⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, III, 170; IV, 102

⁶⁸ En’âm, 6/59.

⁶⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, II, 124-5.

⁷⁰ Hac, 22/70.

⁷¹ el-Lâlekâî, Hibetullah b. el-Hasen b. Mensur, *Şerhu-usûli-i’tikâdi Ehli’s-sünne ve’l-cemâa*, Beyrut 2007, I, 314-5; es-Suyûtî Celâleddîn (2003). *ed-Dürrü’l-mensûr fi’t-tefsîr bil-me’sûr*, nşr. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Kahire: Merkez hicr li’l-buhûs ve’l-dirâsâti’l-Arabiyye ve’l-İslâmiyye, X, 538.

⁷² Mâtürîdî, *Te’vîlât*, II, 415.

⁷³ Nisâ, 4/78

⁷⁴ Şûra, 42/30

⁷⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, I, 458.

⁷⁶ Teğâbun, 64/11

⁷⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, V, 148-50.

⁷⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhid*, s. 292

gücünün bulunduğuna işaret ederek, insanın kendi ilminin bile onu bir şey yapmaya zorlamadığına atıfta bulunarak, Allah'ın ilminin kulu bir fiili işlemeye zorlamadığını belirtir.⁷⁹

Mâtürîdî, bir insanın sorumluluktan kurulmak için Kader'i mazeret göstermesinin üç açıdan geçersiz olduğunu ifade ederek, onları özetle şu şekilde açıklar:

1-Allah Teâlâ, insanların neyi tercih edeceklerini bildiği için onları takdir etmiştir. Ancak insanlar, işledikleri fiillerin Allah tarafından takdir ve kazâ edilmeleri hususunda, yani kaderlerinin ne olduğu konusunda bir bilgi sahibi değillerdir.

2-Kazâ ve Kader olmasaydı da insanlar aynı durumda olacak, onlardan meydana gelen fiiller yine vuku bulacaktı. Zira onlar, bu fiilleri yaparken bir zorlama altında değillerdi ve yaptıklarının tam aksini yapma imkanına da sahiptiler. İnsanlar tercih ve iradeleriyle söz konusu fiilleri yapma veya terke etme gücüne sahiptiler. Bu, cevher, araz ve fiillerin yapılacağı zaman ve mekanları yaratmak gibi değildir (Bu durumlar kulun fiillerinin aksine sadece Allah'ın irade ve takdiri yani Kazâ ve Kader'i dahilinde olur.)

3- İnsanlar fiillerini yaparken Kazâ ve Kader akıllarına gelmemekte ve bir iş yaparken ve terk ederken Kazâ ve Kader'i hissederek veya düşünerek yapmamaktadır. Bu itibarla insanın kendi tercihiyle yaptığı bir iş ile alakalı olarak, hakkında bilgi sahibi olmadığı Kader'i ileri sürerek mazeret beyan etmesi geçersizdir.⁸⁰

İmam Mâtürîdî, "İşte bu (Kur'an-ı kerîm'de bulunan esaslar) bir tezkira (öğüt ve hatırlatma)dır. Dileyen Rabbine ulaştıran bir yol tutar"⁸¹ âyetinin de kulun fiillerini yaparken zorlama altında olmadığına delalet ettiğini belirtir. O, bu âyetin herkesin Rabbine giden bir yol tutmaya imkanı olduğunu, insanın istemesi durumunda buna mani olan hiçbir şeyin bulunmadığını açıkladığını söyler ve Rabbine giden bir yol tutmayan kimsenin bunu istememesinden kaynaklandığını ifade eder. Mâtürîdî, bu âyeti takip eden "Allah'ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz. Muhakkak Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir"⁸² âyetinin tefsirinde ise Allah'a giden yolu tutan kişinin ancak Allah'ın bunu dilemesiyle yapabileceğine dikkat çeker. O, Mu'tezile'nin "Allah Teâlâ, herkesin kendine giden yolu tutmasını istemiş, ancak insanlar o yolu tutmak istememiştir" sözünün geçersiz olduğunu belirtir ve bu âyetin, insanların kendilerinin Allah'a giden yola girmek istemediklerinden dolayı bunu yapmadıklarını haber verdiğini söyler. O, âyetin sonunda yer alan "Muhakkak Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir" ifadesinin Allah Teâlâ'nın mahlukâtın tezkir, tasdik, tâat ve ma'siyet gibi bütün hallerini önceden bildiğini ve bu ilmine göre zamanı gelince yarattığına dikkat çeker.⁸³

İmam Mâtürîdî, "Biz her şeyi bir kader ile yarattık"⁸⁴ âyetinin her şeyin Allah tarafından yaratıldığını beyan ettiğini belirterek, bu âyetin aynı zamanda kulun kendi fiilinin yaratıcısı olduğunu iddia eden Mu'tezile'nin görüşüne bir ret olduğunu ifade eder.⁸⁵ Mu'tezile ortaya çıkıp, Müslümanların itikatlarını karıştırmadan önce bütün Müslümanların bir akide üzerine olduğunu⁸⁶ ifade eden Mâtürîdî, Allah'ın bir şeyi kaderle takdir etmesinin o şeyi hikmetinin icabı bütün cihetlerini dikkate alarak yaratması manasına geldiği belirtir. O, ayrıca "Biz ne güzel takdir edeniz"⁸⁷ âyetinde beyan edildiği şekilde hiç kimsenin Allah'ın takdiri gibi yapmaya muktedir olmadığına dikkat çeker.⁸⁸ Mâtürîdî, "Kahrolası insan ne nankördür o! Allah onu hangi şeyden yarattı? Az bir sudan onu yarattı ve onu takdir etti"⁸⁹ âyetindeki takdiri izah ederken, Allah'ın takdirinin O'nun rubûbiyyetine delâlet ve vahdaniyyetine şahitlik edecek şekilde olduğunu belirtir ve insanın Allah tarafından uzunluk, kısalık, güzellik ve çirkinlik gibi vasıflarıyla maslahat ve menfaatini ihtiva eden bir şekilde yaratıldığını belirtir.⁹⁰ Mâtürîdî, ayrıca "Allah sizi önce topraktan sonra da az bir sudan yarattı"⁹¹ âyetiyle de insanoğlunu yaratılmasının Allah'ın ilmi, tedbir ve takdiriyle olduğunu haber verildiğini açıklar.

Mâtürîdî, "insanlar fiillerini işlerken düşünmedikleri bir şey ile fiilleri üzerine nasıl delil getirebilirler?" diye sorduktan sonra şöyle der:

⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, III, 196.

⁸⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, s. 309.

⁸¹ İnsân, 76/29.

⁸² İnsân, 76/30.

⁸³ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, V, 353.

⁸⁴ Kamer, 54/49

⁸⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, V, 629.

⁸⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, s. 291.

⁸⁷ Mürselât, 77/23

⁸⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, V, 358.

⁸⁹ Abese, 80/17-19.

⁹⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, V, 385.

⁹¹ Fâtr, 35/11

“Allah Teâlâ herkesin ne yapacağını bildiği için o şeyleri onlardan dilemiştir. Zira Allah’ın olacağını bildiği şeyin hilafına bir şey dilemesi mümkün olmaz. Böyle bir şeyi yapmış olsa bu, ya Allah’ın cehaletinden ya da acizden kaynaklanmış olur ki, ikisinden de Allah münezzehtir.”⁹²

E) Allah’ın İlmî ve Kader

Mâtürîdî; “Allah’ın ilmi olmadan hiç bir dişi hamile kalmaz ve doğum yapmaz. Allah’ın kitabında (Levh-i Mahfûz’da) olmadan hiç kimsenin ömrü uzatılmaz veya kısaltılmaz”⁹³ âyetini de Allah’ın ezeli ilmini esas alarak açıklar. O, Allah Teâlâ’nın bir dişinin hamileliğinin her devresini ve doğum yapacağı zamanı, önceden bildiğini ve bunu ezeli ilminden haber verdiğini belirterek, bütün bunların Allah’ın takdiriyle olduğunu belirtir. Mâtürîdî, ayrıca bu âyetin bir kimse yaratılmadan önce onun ömrünün kısa veya uzun ne kadar olacağını, yani ecelinin önceden Allah tarafında bilindiğini ve Kitap’da (Levh-i Mahfûz’da) beyan edilmiş ve yazılmış olduğunu beyan ettiğini açıklar.⁹⁴

Mâtürîdî, aynı şekilden bir insanın dünyaya gelmeden önce ana rahminde geçirdiği merhalelerin anlatıldığı âyet⁹⁵ ile Allah Teâlâ’nın âlim, kâdir ve müdebbir olduğunu haber verdiğini belirtir. O, Allah Teâlâ’nın insanı bir merhaleden başka bir merhaleye değiştirmeye kâdir olduğunu beyan eden bu âyetin Allah Teâlâ’nın ilminin zâtına mahsus olduğunu ve O’nun ilminin hiç kimseden istifade edilmeyen zâtî ilim, kuvvetinin de hiç kimseden iktibas edilmeyen zâtî kuvvet, olduğunu bayan ettiğini belirtir.⁹⁶

İmam Mâtürîdî, meselenin aslının Allah Teâlâ’nın ilim sıfatıyla alakalı olduğuna dikkat çekerek şöyle der:

“Allah Teâlâ, kâfirin küfrü tercih edeceğini bildiği için onun dalâletini dilemiş ve onun küfür fiilini yaratmıştır. Aynı şekilde Allah Teâlâ, müminin iman ve hidayeti tercih edeceğini bildiğinden onun hidayetini dilemiş ve ondan hidayet fiilini yaratmıştır.”⁹⁷

İmâm Ebû Hanîfe’nin (r.a.) “Bizimle Kaderiyye (Mutezile) arasındaki ihtilaf iki merkezidedir” diye söylediğini belirten Mâtürîdî, onun bu meselede şöyle dediğini nakleder:

“Kaderiyye’ye, “Allah, ebediyen meydana gelecek şeyleri olacağı gibi bilir mi? diye sorulur. Şayet onlar “Hayır derlerse küfre düşerler, çünkü Allah’a cehalet isnat etmiş olurlar. “Evet” derlerse onlara tekrar şöyle sorulur: “Allah, ilminin ezelde sebkat ettiği gibi olacak olan şeylerin gerçekleşmesini dilemiş midir, yoksa dilememiş midir? Eğer, “Hayır” derlerse, Allah’ın cahil olarak dilediğine hükmetmiş olurlar ki, böyle dileyen, hikmet sahibi olamaz. “Evet” derlerse, bu takdirde Kaderiyye, Allah’ın her şeyi ezelde olacağını bildiği gibi gerçekleşmesini dilediğini kabul etmiş olur.”⁹⁸ Nitekim Müslümanların ilk devirlerden itibaren söyleye geldikleri “Allah’ın dilediği oldu, dilemediği olmadı” ifadesi, her şeyin Allah’ın iradesiyle olduğu konusunda Müslümanların görüş birliği içerisinde olduğunun bir ifadesi olarak kabul edilmiştir.⁹⁹

Mâtürîdî âlimler, iradeyi kulun iki taraftan (işleme veya terk etme) birini diğerine tercih etme gücü olarak açıklayıp bunu “kasd” ve ihtiyar olarak da ifade etmişlerdir. Kulun bir işi yapmayı kesin olarak tercih ve kastetmesinden sonra Allah Teâlâ’nın onu yarattığını ifade ederek, yaratma cihetinden fiilin Allah’a ait olduğunu belirtirlerken, tercih ve irade cihetinden kula ait olduğunu söylemişler ve kulun iradesi sebebiyle ceza veya mükâfata müstahak olmasını caiz görmüşlerdir. Mâtürîdî âlimler ayrıca bir fiilin taat veya ma’siyet, iyi veya kötü olmasının fiilin yaratılması yönünden değil de kulun kesbi, iradesi ve kastı cihetinden olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁰

İmam Mâtürîdî, “Allah, her kimin hidayetini isterse onun sadrını İslâm’a açar. Her kimin dalâletini isterse de onun sadrını göğe çıkıyormuşçasına daraltır”¹⁰¹ âyetini tefsir ederken de Mu’tezile’nin “Allah herkesin hidayetini istemiştir ancak, onlar hidayeti kabul etmemişlerdir” görüşünün yanlışlığına dikkat çekmiştir. Mâtürîdî, Allah Teâlâ’nın bu âyetle, insanları iki sınıfa ayırdığını ve bir kısmının hidayetini, bir

⁹² Mâtürîdî, *Te’vîlât*, III, 609-10.

⁹³ Fâtır, 35/11.

⁹⁴ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, IV, 173.

⁹⁵ Müminûn, 23/14

⁹⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, IV, 395.

⁹⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, II, 115.

⁹⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhid*, s. 304; *Te’vîlât*, III, 610.

⁹⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, IV, 173; a. mlf., *Kitâbü’t-Tevhid*, s. 291; Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, I, 345; el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin (1358). *el-Esmâ ve ve’sıfât*, nşr. M. Zâhid el-Kevserî, Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-türâs, s. 159-162; Neseî, *Tebsıratu’l-edille*, II, 690; İbn Ebû’l-İz, ed-Dımaşkı (2005). *Şerhu’l-Akâidetü’t-Tahâviyye*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki- Şuayb el-Arnâvut, Beyrut: Müessesetü’l-risâle nâşırûn, s.114; Teftazânî, Sa’du’d-dîn Mes’ud b. Ömer (1989). *Şerhu’l-Makâsıd*, nşr. Abdurrahman U meyrâ, Beyrut: Âlemü’l-kütüb, IV, 137, 275; Aliyyü’l-kârî (1984). *Şerhu’l-Fıkhü’l-ekber*, Beyrut: Dâru’l-kütübü’l-ilmîyye, s. 30; İbnü’l-Hümmam, Kemâlüddîn (2006). *el-Müsâyerâ fi İlmi’l-kelem*, Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-türâs, s. 64.

¹⁰⁰ Sadruşşeria, Abdullah b. Mes’ûd (1994). *et-Tevdîh fi halli gavâmidü’t-Tenkîh*, Beyrut: Dâru’l-kütübü’l-ilmîyye, I, 350-352; Zebîdî, Muhammed Murtazâ (ts.). *İthâfû’s-sâdeti’l-müttekîn bi-şerhi esrâri İhyâi-ulûmiddîn*, Beyrut: Müessesetü’t-târîhi’l-Arabi, II, 166.

¹⁰¹ En’am, 6/125

kısmının da dalâletini istediğini beyan ettiğini belirterek, bu âyetin Mu'tezile'nin "Allah Teâlâ, herkesin hidayetini istemiştir" sözünü geçersizliğini ifade etmiştir.¹⁰²

"Allah Teâlâ, şayet küfrün ilminde yer aldığı ve haber verdiğinin dışında olmasını isterse yalancı ve hikmetten mahrum bir duruma düşer" diyen Mâtürîdî, böyle birisinin ilah ve rab olmasına imkan bulunmadığına dikkat çeker.¹⁰³ Allah Teâlâ'nın bir şeyi istediği halde onun olmamasının Allah'ın acziyetini manasına geleceğini esas alan Mâtürîdî, Allah Teâlâ'yı bu sıfatlardan tenzih eder. O, "Allah Teâlâ'nın hidayetini tercih edip, onu kabul edeceklerini bildikleri için hidayeti, murat ettiğini ve gönüllerini İslâm'a açtığını, dalâleti tercih edeceklerini bildiklerinin ise dalâletlerini isteyip, onların göğüslerini daralttığını ifade eder. Mâtürîdî, Allah Teâlâ'nın dalâleti tercih ettiğini bildiği kimsenin hidayetini istemesi veya düşmanlığını bildiği kimse için dostluk murat etmesinin bir zafiyet olacağına işaret eder. O, Mu'tezile'nin dediği gibi "Allah Teâlâ'nın bir kimsenin hidayetini istediği halde, o kimsenin hidayeti istememesi" durumunda, kulun iradesinin Allah'ın iradesine galip gelmiş gibi bir mananın çıkacağına dikkat çekerek, böyle bir düşüncenin çok büyük bir hata olduğunu belirtir ve "Bu inançtan ve haktan ayrılmaktan Allah'a sığınırız" der".¹⁰⁴

İmam Mâtürîdî, "Allah'ın izni olmadıkça hiç kimse için iman edemez"¹⁰⁵ âyetini ise şu şekilde açıklamıştır:

"Allah'ın ilminde "iman etmeyecektir" diye bilenen hiç kimse için iman etmek olmaz, Allah'ın ilminde iman edecektir diye bilinen kimse iman eder. Bir kimse ancak Allah'ın dilemesiyle iman eder ve bir fiil işlendiği zaman da ancak Allah'ın dilemesiyle işler. Nitekim âyette "Âlemlerin Rabbi olan Allah dilmedikçe siz dileyemezsiniz"¹⁰⁶ buyrulmuştur."¹⁰⁷

Mâtürîdî, söz konusu âyetin tefsirinde "Sizin istikameti istemeniz ancak Allah'ın sizin istikamet üzere olmanızı dilemesiyledir" der ve Allah Teâlâ'nın istikametini istediği kişilerin istikamet üzere olacağını belirterek, Allah'ın mutlak kuvvet ve kudretine dikkat çeker.¹⁰⁸ Zira Allah, yoktan yaratmak veya var olanları değiştirip başka şeyler yaratmak üzere her şeye kâdir dir.¹⁰⁹ Bu noktada "Allah bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri ona "ol" demektir. O da hemen olur"¹¹⁰ âyetini hatırlatan Mâtürîdî, buna kulun fiillerinin de dahil olduğunu belirterek, Allah'ın iradesine karşı gelmenin imkansız olduğunu ifade eder.¹¹¹

F) Allah'ın İradesi ve Kudreti Temelinde Kader

İmam Mâtürîdî, Mu'tezile'den bazısının Ehl-i sünnet ve Cebriyenin dediği gibi "her şeyin Allah'ın iradesi ve takdirıyla olması durumunda insanların bunu mazeret gösterebileceklerine" dair iddialarının geçersiz olduğunu söyler. Bu çerçevede o, Mu'tezile'nin ifade ettiği şekilde insanların "Ey Rabbimiz biz senin irade, kazâ, kaderine ve kitabında yazdığın şeye icabet ettik. Sen bunları bizim için dilemiş ve takdir etmemiş olsaydın biz bunları yapmazdık. Zira bizim için senin dilediğinden ve takdirinden kurtuluşa imkan yoktur" şeklindeki itiraz etme ihtimaline cevap verir. Mâtürîdî, öncelikle onların bu iddialarının Allah'ın kitabına, Resûlullâh'ın sünnetine ve Müslümanların hepsinin söylediği "Allah'ın dilediği her şey olmuştur, O'nun dilemediği hiçbir şey olmamıştır" sözüne aykırı olduğu belirtir.¹¹²

Söz konusu görüşe reddetme sayısız âyetlerin bulunduğunu ifade eden Mâtürîdî, "Allah kullarından dilediğine hidayet eder"¹¹³, "Sen sevdiğini hidayete ulaştıramazsın ancak, Allah dilediğine hidayet eder"¹¹⁴, "Allah dileseydi onların hepsini hidayet üzere toplardı"¹¹⁵ ve "Şayet Rabbin isteseydi yeryüzünde olanların hepsi iman ederdi"¹¹⁶ âyetlerini bunlara misal olarak verir.¹¹⁷

İmam Mâtürîdî, "Allah, dilediğini dalâlette kılar, dilediğini de sırât-ı müstekîm üzere kılar"¹¹⁸ âyetinin Allah'ın kudret ve otoritesini beyan sadedinde olduğunu, âyette geçen meşîet (dilemek) kelimesinin emir veya rızaya delâlet etmediğini söyler.¹¹⁹ Mâtürîdî, Allah Teâlâ'nın bu âyet ile kendi kudretini tavsif

¹⁰² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, s. 287-8; *Te'vilât*, II, 173.

¹⁰³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, s. 292.

¹⁰⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, II, 173.

¹⁰⁵ Yûnus, 10/100

¹⁰⁶ Tekvîr, 81/29

¹⁰⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, II, 503.

¹⁰⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, V, 395.

¹⁰⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, III, 395, 397.

¹¹⁰ Yâsîn, 36/82.

¹¹¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, s. 295.

¹¹² Mâtürîdî, *Te'vilât*, IV, 173; *Kitâbü't-Tevhid*, s. 291.

¹¹³ Enâm, 6/88

¹¹⁴ Kasas, 28/56

¹¹⁵ En'am, 6/35

¹¹⁶ Yûnus, 10/99

¹¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, III, 609-10.

¹¹⁸ En'am, 6/39

¹¹⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, s. 287, 313.

ettiğini ve herkesi O'nun iradesine boyun eğecek şekilde yarattığını beyan ettiğini belirtir. Bu âyetle Allah Teâlâ'nın bazı kimseler için hidayeti istediğini haber verdiğini ifade eden Mâtürîdî, "şayet Allah herkes için hidayeti istemiştir, ancak onlar hidayete ulaşmamıştır veya herkes için dalâleti istemiştir denilirse" bunun Allah'ın beyanına aykırı olduğunu ifade eder. Bu sebeple o, "Allah'ın dalâleti isteyen için dalâleti dilediğini, hidayeti isteyen için ise hidayeti dilediğini" haber verdiğini söyleyerek, Allah'ın iradesinin kulu bir fiili yapmaya zorlamadığını belirtir.¹²⁰

Mâtürîdî'ye göre, âyetlerde yer alan meşîet-i ilahiye, esas alınarak kulların fiillerini cebir altında yaptıklarını söylemek, iki açıdan mümkün değildir. Birincisi Allah Teâlâ, insanlara hidayetin ne olduğunu ve dinin mahiyetini bildirdiğine göre Allah'ın söz konusu âyetlerle dinin mahiyetine aykırı olan bir şeyi murat etmesi mümkün değildir. İkinci olarak, Allah'ın birliğini bilme ve tanıma, O'na ve peygamberlerine iman etmenin yolu içtihat ve istidlale dayalı olup, bu nevi bilginin zorlamaya ihtimali yoktur. Zira böyle bir durumda duyularla elde edilen bütün bilgilerin geçersizliği ortaya çıkar. Halbuki insanın Allah'ı tanıma ve peygambere uymaya dair bütün duyularla elde ettiği bilgi ve amellerin tâat ve sevap olduğu bildirilmiştir. Bunların zorlama altında olduğunu söylemek söz konusu bilgi ve fiillerin hepsinin değerini ortadan kaldırır."¹²¹

Mâtürîdî, Allah Teâlâ'nın takdirinin mahlûkâtınkine benzemediğini ve hiçbir kimsenin fiilinin gerçek değerini ve sonun nereye varacağını bilmesinin mümkün olmadığını söyleyerek, mahlûkâttan hiç birinin fiilinin Allah'ın takdirinin dışında kalamayacağını ifade eder.¹²² Nitekim o, "Onların soylarını dolu gemide taşımamız onlar için bir delildir"¹²³ âyetini açıklarken, Allah Teâlâ'nın yeryüzünün farklı taraflarında farklı sebeplerle mahlûkâtın ihtiyaçları ve menfaatleri için yarattığı şeylerin Allah'ın vahdâniyyetine, kudretine ilmüne ve tedbirine (müdebbir olduğuna) delâlet ettiğini ve kendilerden uzakta olan ihtiyaçlarını gemiyle taşıyabileceklerini haber verdiğini belirtir. Bütün bunların bir ilah yani Allah tarafından yapıldığını ve O'nun müdebbir ve alîm olduğuna dikkat çeker. O, devamla "Güneş kendi yörüngesinde akıp gitmektedir. Bu Azîz ve Alîm olan Allah'ın takdiridir"¹²⁴ âyetini zikrederek takdiri, hiçbir şeyi yapmaktan âciz olmayan, alîmi ise, kendine hiçbir şey gizli kalmayan şekilde açıklar.¹²⁵

Mâtürîdî, bu noktada ölümü takdir edenin Allah Teâlâ¹²⁶ olduğuna ve Kitap (Levh-ı Mahfûz)'ta yazılan ömrün değişmez¹²⁷ olduğuna dikkat çekerek, ölümü istemeyen insanların ondan kurtulmaya güçlerinin yetmediğini ve kendileri için yazılan ve takdir edilen ömrü kısaltma veya uzatma imkanlarının olmadığına işaret eder.¹²⁸ Ayrıca kulların kendi fiillerini zaman ve mekan itibarıyla takdir etmesi mümkün olmadığı gibi, bir insanın ilminin fiilini tamamıyla ihata eden bir seviyeye ulaşması da mümkün değildir.¹²⁹ Bu sebeple Mâtürîdî, ilgili âyetlerde¹³⁰ insanların yaptıkları işlere de şamil olacak şekilde "biz takdir ettik" beyanını esas alarak, kulların fiillerinin Allah Teâlâ'nın takdiri ve yaratmasıyla olduğunu belirtir.¹³¹

Mâtürîdî; "Allah, her şeyi yarattı ve yarattığı her şeyi bir takdir ile takdir etti"¹³² âyetini tefsir ederken, Allah'ın takdirinin vahdâniyetinin, ulûhiyetinin, ve hikmetinin icabı olduğunu ve takdirin bir şeyin Allah tarafından sınırlarının belirlenip açıklanması manasına da geldiğine işaret eder. O, mahlûkâtın hepsinin bir araya gelerek, bir şeyin maslahat ve zarar gibi bütün vasıflarına sınırlarını belirleyip, kıymetini bilmeye çalışmaları durumunda bunu başarmalarının mümkün olmadığını söyleyerek, Allah tarafından böyle bir takdirin yapılmaması durumunda her şeyin fesada uğrayacağını açıklar.¹³³

Mâtürîdî, kulun her fiilinin Allah'ın takdirine göre gerçekleştiğini söyleyerek¹³⁴ "Allah hükmüne hiç kimseyi ortak etmez"¹³⁵ âyetinin, Allah ulûhiyette ve hükümde ortak kabul etmez manasında anlaşılacağı gibi "Allah takdirde ve mahlûkâtın işlerini tedbir (idare) konusunda hiç kimseyi ortak etmez" şeklinde

¹²⁰ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, II, 115.

¹²¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, s. 287-8.

¹²² Mâtürîdî, *Te'vîlât*, V, 629.

¹²³ Yâsîn, 36 / 41

¹²⁴ Yâsîn, 36 / 37

¹²⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, IV, 201.

¹²⁶ Vâkıa, 56 / 60

¹²⁷ Fâtır, 35 / 11

¹²⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, IV, 173, V, 29-30.

¹²⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, s. 307.

¹³⁰ Hıcr, 15 / 60, Sebe, 34 / 18

¹³¹ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, III, 56, 568; IV, 17, 149.

¹³² Furkân, 25 / 2

¹³³ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, III, 490.

¹³⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, III, 292.

¹³⁵ Kehf, 18 / 26

anlaşılmasının da mümkün olduğunu söyler.¹³⁶ Zira bir sultanın kendi mülkünde istediğinin olmaması veya başka bir güç sahibinin onun mülkünde istediğini yapması zafiyet alametidir.¹³⁷

SONUÇ

İmam Mâtürîdî, “Kader” kelimesini öncelikle bir şeyin, hayır veya şer, hüsn veya kubuh, hikmet veya sefeh noktasında hükmünü belirleme ile bir şeyin, meydana geleceği zaman ve mekanı, tayin etme, hak ve batıl, günah ve sevap olma vasıflarını açıklamak manasına geldiğini ifade etmiştir. O, “Kazâ” kelimesinin ise öncelikle, bir şeye hükmetme, bildirme, bir şeyin layık olduğu sıfat konusunda kesin karar verme ve yaratma manasında kullanıldığını belirtmiştir.

Kader’e inanılmasını zorunlu bir iman esası gören Mâtürîdî, daha çok âyetleri temel alarak, Mu’tezile’nin kader anlayışını sistemli bir şekilde tenkit etmiştir. Mâtürîdî, Kader’in yani Allah’ın takdirinin kulu sorumluluktan kurtarmayacağını açıkça ifade etmiş ve bu konuda Mu’tezile’nin görüşünü geçersiz kılmak için özellikle âyetleri delil getirmiştir.

İmam Mâtürîdî, Allah’ın takdirinin, vahdâniyetinin, ulûhiyetinin, ve hikmetinin icabı olduğunu belirterek, Kader konusunu, Allah’ın ilim, irade, kudret ve tahlık (yaratma) sıfatlarıyla beraber açıklamıştır. O, Hâlık olan Allah ile mahlûk olan insan arasındaki farka dikkat çekerek, Allah’ın mutlak ve ezeli olan ilim, kudret ve iradesinin yanında insanın ilim ve gücünün yetersizliğine işaret etmekle birlikte Allah’ın bu sıfatlarının insanı cebir altında bırakmadığını ifade etmiştir.

Kader ve Kaza’nın insanı bir şeyi yapmaya zorlamadığını ifade eden Mâtürîdî, Allah Teâlâ’nın, önceden insanların neyi tercih edeceklerini ezeli imiyle bildiği için onları takdir ettiğini belirtmiştir. Ona göre Allah’ın olacağını bildiği şeyin hilafına bir şey dilemesi mümkün olmayıp, böyle bir şeyi yapmış olsa bu, ya Allah’ın cehaletinden ya da aczinden kaynaklanmış olur ki, Allah ikisinden de münezzehtir. Kaderleri konusunda bilgi sahibi olmadıklarından dolayısıyla insanların, fiillerini yaparken veya terk ederken, Kader’in, akıllarına gelmediğine dikkat çeken Mâtürîdî, bu sebeple insanların “kaderin kendilerini zorladığını” iddia etmelerinin geçersiz olduğunu söylemiştir. O, insanların, fiillerini yaparken tercihlerinin tam aksini yapma imkanına da sahip olduklarına işaret ederek, Kader olmasaydı da insanlar aynı fiilleri yapacağını ifade etmiştir.

KAYNAKÇA

- Aliyyü’l-kârî (1984). *Şerhu kitâbi’l-Fıkhü’l-ekber*, Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâhîr b. Tahir et-Temimî (1990). *el-Fark beyne’l-fırak*, Beyrut: el-Mektebetü’l-asriyye.
- _____ (1981). *Usûlü’l-dîn*, Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye.
- Bâkîllânî, Kâdî Ebû Bekir Muhammed b. et-Tayyib (1993). *el-İnsâf fi mâ yecübü i’ tikâduhu ve lâ yecüzü’l-cehl bihi*, nşr. M. Zahid el-Kevserî, Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’ t-Türâs.
- _____ (1987). *et-Temhîd*, nşr. İmâdüddîn Amed Haydar, Beyrut: Müessesetü’l-kütübü’s-sekâfiyye.
- Batalyevsî, İbnü’s-Sîd Ebû Muhammed Abdullah (1987). *el-İnsâf fi’ t-tenbîh ale’l-meânî ve’l-esbâb*, nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Dimaşk: Dâru’l-fıkr.
- Beyâzîzâde, Kemâleddîn Ahmed (1949). *İşârâtü’l-merâm min ibârâtü’l-İmâm*, nşr. Yûsuf Abdürrezzâk, Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin (1358). *el-Esmâ ve’s-sıfât*, nşr. M. Zâhid el-Kevserî, Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’ t-Türâs.
- _____ (1425). *Kitâbü’l-Kazâ ve’l-kader*, nşr. Salâhüddîn b. Abbâs Şükür, Riyad: Mektebetü’r-rüşd.
- _____ (2000). *Şu’abü’l-îmân*, nşr. Ebû Hâcîr Muhammed b. Saîd, Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye.
- Bursevî, İsmâil Hakki (1317). *Hadîs-i erbaîn Tercümesi ve Şerhi*, Dersâadet: Mahmûd Bey Matbaası
- Cürcânî, Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed (1938). *et-Ta’rifât*, Kahire: Mektebetü Mustafa el-Bâbî.
- Eş’arî, Ebu’l-Hasen (1990). *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, Beyrut: el-Mektebetü’l-asriyye.
- _____ (1994). *el-İbâne an usûli’l-diyâne*, nşr. Abbas Sabbağ, Beyrut: Dâru’n-nefâis.
- Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir (1305). *Kâmus Tercemesi*, trc. Âsım Efendi, İstanbul: Bahriye Matbaası.
- el-Firyâbî Ebû Bekr Cafer b. Muhammed b. Yûsuf (1997). *Kitâbü’l-Kader*, nşr. Abdullah b. Hamd el-Mensûr, Riyad: Usûlü’s-selef.
- İbn Ebû’l-İz, Ebû’l-Hasen Ali b. Muhammed ed-Dimaşkî (2005). *Şerhu’l-Akâdeti’ t-Tahâviyye*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki-Şuayb el-Arnavut, Beyrut: Müessesetü’r-risâle nâşirîn.
- İbnü’l-Mürtaza, Ahmed b. Yahya (1961). *Tabakâtü’l-Mu’tezile*, Beyrut: el-Matbaatü’l-Katolikiyye.
- İbnü’l-Hümâm, Kemâleddîn (2006). *el-Müsâyerê fi İlmi’l-keâm*, Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’ t-Türâs.
- İmâm-ı Âzam (1992). *el-Fıkhü’l-ekber*, nşr. Mustafa Öz, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- _____ (1992). *el-Fıkhü’l-ebnat*, nşr. Mustafa Öz, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- el-İsfehânî, Râğîb (2009). *Müfredâtü elfâzi’l-Kur’ân*, nşr. Saffân Adnân Dâvûdî, Beyrut: ed-Dâru’ş-Şâmiyye.
- İsferâyîni, Ebu’l-Muzaffer (1983). *et-Tefsîr fi’ d-dîn*, nşr. Kemal Yûsuf el-Hût, Beyrut: Âlemü’l-kütüb.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebu’l-Hasen (2001). *Şerhu’l-Usûli’l-hamse*, Beyrut: Dâru’l-ihyâü’ t-türâsi’l-Arabî.
- el-Lekânî, Burhânüddîn İbrâhîm (2009). *Hidâyetü’l-mürîd li-Cevhereti’ t-tevhîd*, nşr. Mervân Hüseyin el-Bicâvî, Kahire: Dâru’l-basâir.
- el-Lâlekâî, Hibetullah b. el-Hasen b. Mensur (2007). *Şerhu-usûli’-i’ tikâdi Ehli’s-sünne ve’l-cemâa*, Beyrut: Darü’l-kütübî’l-ilmiyye.
- Malâtî, Ebû’l-Heseyn Muhammed b. Ahmed (1993). *et-Tenbîh ve’r-red alâ Ehli’l-ehvâ ve’l-bida*, nşr. M. Zahid el- Kevserî, Mısır: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’ t-Türâs.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed (ts.). *Kitâbü’ t-Tevhîd*, nşr. Fethullâh Huleyf, İskenderiye: Dâru’l-meârifî’l-Misriyye.
- _____ (2004). *Te’vîlâtü Ehli’s-sünne*, nşr. Fatma Yusuf el-Hiyâmî, Beyrut: Müessesetü’r-risâle nâşirîn.
- Nesefî, Ebû Mut’ Mekhûl b. el-Fazl (1980). *er-Red alâ ehli’l-bida ve’l-ehvâ*, nşr. Marie Bernard, Kahire:

¹³⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, III, 224.

¹³⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü’ t-Tevhîd*, s. 292

- Nesefî, Ebû'l-Muîn, Meymun b. Muhammed (1993). *Tebşîratu'l-edille fi usûli'd-dîn*, nşr. Claude Salâme, Dımaşk: el-Ciffân ve'l-Câbi.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (1929). *Sahîhi Müslim bi şerhi Nevevî*, Kahire: el-Matbatü'l-Mısriyye bi'l-Ezher.
- Nisâbü'rî, Nizâmeddîn Hasen b. Muhammed (1996). *Garâibü'l-Kur'ân ve reğâibü'l-fürkân*, nşr. Zekeriyâ Umeyrât, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Özdemir, Metin (2011). "Problematic Boyutlarıyla Kader Mes'elesi", *İnsanın İradesi ve Kudret-i İlâhiyye Bağlamında Kader Meselesi*, Tartışmalı İlmî Toplantı 12-13 Aralık 2009, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- _____(2012). "Mâtürîdî'nin Mu'tezile Akılcılığına Yöneltilmiş Eleştirilerin Epistemolojik Temelleri", *Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Matürîdîlik*, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı 22-24 Mayıs 2009, İstanbul: İFAV.
- Sâbûnî, Nüreddin (1969). *el-Bidâye mine'l-Kifâye fi'l-hidâye fi usûli'd-dîn*, nşr. Fethullâh Huleyf, İskenderiyye: Dâru'l-meârif bi Mısır.
- Sadrüşşerîa, Abdullah b. Mes'ûd (ts.). *et-Tevdîh fi halli gavâmidü't-Tenkîh*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Seyyid Bey (1333). *Medhal*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Sırrî-i Giridî (Sırrı Paşa) (1292). *Şerh-i Akâid Tercümesi*, Rusçuk.
- Süyûtî, Celâleddin (2003). *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bil-me'sûr*, nşr. Abdullah b. Abdilmuhsîn et-Türkî, Kahire: Merkez hicr li'l-buhûs ve'd-dirâsât 'i'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye.
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim (1993). *el-Milel ve'n-nihal*, nşr. Abdülemîr Ali Mehnâ-Ali Hasan Fâ'ur, Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- Şemseddin Sâmî (1317). *Kâmus-ı Türkî*, Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer (1995). *el-Akâidetü't-Tahâviyye*, Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Teftazânî, Sa'duddin Mes'ûd b. Ömer (1989). *Şerhu'l-Makâsîd*, nşr. Abdurrahman U'meyrâ, Beyrut: Âlemü'l-kütüb.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ (1965). *Tâcü'l-arûs min cevâhir'ül-Kâmûs*, nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc, Kuveyt: Matbatü Hükümeti'l-Kuveyt.
- ____ (ts.). *İthâfî's-sâdeti'l-mütttekîn bi-şerhi esrâri İhyâi-ulûmiddîn*, Beyrut: Müessesetü't-târîhi'l-Arabî.